

อนาคตภาพของการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา ในมหาวิทยาลัยสงฆ์

อุไรวรรณ วินะพันธุ์

ภูมิหลังและความสำคัญของปัญหา

การให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของพุทธศาสนาเป็นคุณูปการที่สำคัญมากระการหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ทรงสอนพระสาวก สาวิกา ให้มีความตระหนักในธรรมชาติและมีความจำเป็นที่จะต้องดูแลรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และได้ทรงกำหนดพระวินัยเพื่อให้เป็นกรอบจริยธรรมสำหรับการดำรงชีวิตของพระสาวก ซึ่งพระวินัยอันถือเป็นธรรมบัญญัติสูงสุดของพระพุทธศาสนา ก็ประกอบไปด้วยพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก ชุมชนสงฆ์จึงสามารถเป็นชุมชนตัวอย่างของสังคมในแง่การมีชีวิตอยู่ร่วมพึ่งพิงธรรมชาติโดยที่ไม่ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่การดำรงชีพของพระสงฆ์ที่ถือความมักน้อยสันโดษด้วยปัจจัย 4 และการบริโภคปัจจัย 4 ที่ไม่ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่นการฉันพืชผักผลไม้ พระภิกษุสงฆ์จะต้องไม่ไปทำลายพันธุ์และการเจริญเติบโตของต้นไม้ นั่น ๑ ดังนั้นผลไม้ที่จะฉันจึงต้องนำมตัดออก การใช้ไม้สีฟันก็มีการกำหนดขนาดความยาวไม่ให้เกิน 8 นิ้วพระศุด และไม่ให้สั้นกว่า 4 นิ้วพระศุด ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ใช้สอยธรรมชาติให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น การห้ามมิให้เทอุจจาระ ปัสสาวะ หรือถ่มน้ำลายบนของเขียว ที่ทรงบัญญัติให้เป็นอาบัติปาจิตติยก็เพื่อไม่ให้พระสงฆ์ทำลายหรือรบกวนการเจริญเติบโตของต้นไม้และยังเกี่ยวข้องกับการไม่ทำความ

สกปรกที่ก่อโทษแก่สุขภาพอนามัยของมนุษย์ และความสะอาดปราศจากมลพิษของสิ่งแวดล้อมด้วย ทรงประสงค์จะให้พระภิกษุอนุรักษ์แหล่งน้ำด้วยการห้ามเทอุจจาระหรือปัสสาวะลงในแหล่งน้ำ ทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีการสร้างห้องส้วมที่ถูกสุขลักษณะและมีการระบายน้ำอันแสดงถึงพระพุทธรองค์ทรงให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม การสาธารณสุขและคุณภาพชีวิตโดยรวม

เรื่องความเห็นแก่ประโยชน์สุขโดยส่วนรวมของชาวโลกนี้ถือเป็นเรื่องจริงจังของพระบรมศาสดา พระองค์ทรงก่อตั้งองค์กรชาวพุทธเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรมและช่วยเหลือชาวโลกในพระนามแรกที่ทรงกระทำพุทธกิจเมื่อทรงมีพระอรหันต์สาวกแล้ว 60 องค์ จึงเป็นกองทัพนุธรรมที่นำโดยผู้บริสุทธิหลุดพ้นแล้ว ๖๐ ทรงมีพระคำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์ของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”¹

ในยุคแรก พระสงฆ์ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตวิญญาณ พัฒนากายให้เป็นมนุษย์อันประเสริฐเพื่อก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ ขณะนั้นมนุษย์อยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่สมดุล จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนประชากรมีไม่มากนัก ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนยังอยู่ในวงจำกัด เทคโนโลยียังไม่เจริญก้าวหน้า มนุษย์ยังอยู่ในกรอบ

ของศีลธรรมจรรยาอันเป็นบรรทัดฐานที่ดำรงของสังคม พระสงฆ์ก็ได้ทำหน้าที่ของพุทธสาวกได้ดีที่สุดด้วยการจาริกไปเผยแผ่ธรรมแสดงคำสอนแนะนำแก่ผู้อื่น เพื่อให้เข้าถึงชีวิตที่ปราศจากกิเลสเช่นนั้นบ้าง การไปปรากฏตัวก็ได้แสดงแบบอย่างการดำรงชีวิตแบบพระตามพระวินัยให้ปรากฏแก่ชาวโลกที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะบริโลกปัจจุ 4 แต่พอดำรงชีวิตอยู่ได้เท่านั้น ไม่ได้รับกวนสังกมหรือธรรมชาตีสี่แวดล้อม ตามแบบแผนของผู้ที่ปฏิบัติตามกรอบ พุทธจริยธรรม สิ่งแวดล้อมอยู่เป็นประจำ ทักขิไฉนบุคคลเหล่านี้ซึ่งเป็นผู้บริโลกเพียงเท่าที่จำเป็น ย่อมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่โลกเพียงเล็กน้อย ซึ่งพระพรหมมุนี ได้กล่าวว่าถึงการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ว่า “เป็นผู้เฝ้าจากโลกแต่น้อย และเป็นผู้ให้แก่โลกอย่างมาก”

ในยุคปัจจุบัน กระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้ทุกสังคมในโลกเป็นสังคมของผู้บริโลก ภายใต้พลวัตของระบบทุนนิยมสากลที่มุ่งแสวงหากำไรจากการเพิ่มการผลิต การค้า และการบริโลก และในการผลิตมักเป็นการทำลายไปด้วยพร้อมๆ กัน เพราะจะต้องใช้สอยทรัพยากรทำให้ทรัพยากร ร่อยหรอ สูญเสีย หมดไปอย่างรวดเร็ว และของเสียจากการผลิตที่ปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมทำให้เกิดภาวะมลพิษทั่วไปทั้งในดิน น้ำ และอากาศ ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางนิเวศวิทยาอย่างร้ายแรงตามมา แม้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอันเป็นปัจจัยพื้นฐานชีวิตของมนุษย์เองกลับถูกมนุษย์นั้นเองทำลายพร่าผลาญเพื่อความฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อ ความการครอบงำของวัฒนธรรมค่างชาติ

อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ได้แสดงเจตนารมณ์ที่จะยึดหลักการพึ่งตนเอง ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่ได้บัญญัติ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางการพัฒนา

สายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุล พอดี และความพอประมาณอย่างมีเหตุผล นำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สามารถพึ่งตนเอง มีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก คนไทยส่วนใหญ่มีการศึกษา และรู้จักเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นคนดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทย ที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน⁴

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แสดงความชัดเจนของรัฐบาลว่า จะมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยที่จะต้องพึ่งตนเองให้ได้ และการพัฒนาที่ยึดสายกลาง ทั้งหลักการพึ่งตนเองและหลักการยึดสายกลางเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยแท้ รัฐเองก็มีเจตนารมณ์ที่จะให้การรักษากุมิปัญญาท้องถิ่นสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณภาพ และคุณค่าทางสังคมไทย ซึ่งเป็นความตั้งใจที่จะให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาแบบพุทธและขนบประเพณีอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และคุณธรรมของศาสนาที่จะได้มีการประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องต่อไปอย่างไม่ขาดสาย เนื่องจากพิจารณาเห็นประโยชน์และเชื่อมั่นในการใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาเพื่อจรรโลงโลก สังคม และสิ่งแวดล้อม

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาสามารถเป็นตัวแทนของผู้ที่ฝึกตนแล้ว เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ในทุกกรณี มีแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ยึดหลักสายกลางและปฏิบัติตามแบบแผนพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมที่ช่วยคุ้มครองโลกธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นในยุคปัจจุบันพระสงฆ์จะสามารถแสดงบทบาทเพื่อช่วยเหลือประชาชนเพิ่มขึ้นอีกในด้านเผยแผ่

ความรู้ สร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมของทุกสังคมในขณะนี้

จากงานวิจัยบทบาทการช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์พบว่าพระสงฆ์ยังคงแสดงบทบาท และมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคล กลุ่มหรือชุมชนก็ตาม ซึ่งยืนยันโดยงานวิจัยของแองเกลอร์ กุก อินเกอร์โซลล์ (Ingersoll, 1963) เกลิม อุดกฤษฏี^๖ (2521) ทนิงนิตย์ จันทบุตร^๗ (2523) บรรพต วีระชัย บุญลือ วันทาชน อร วีระชัย^๘ (2523) นวรัตน์ สุวรรณผ่อง^๙ (2524) ปาฐง สุภาพรรณ^{๑๐} (2526) อรัธธรรม ศิริระคอม^{๑๑} (2526) อริยา ลีนสุวัฒน์^{๑๒} (2526) อำนาจ บัวศิริ^{๑๓} (2528) พินิจ ลาภธนาภพ^{๑๔} (2529) โคจิ โนสุ^{๑๕} (2530) สุเมธ ทรายแก้ว^{๑๖} (2536) ญาเ เขียวรอด^{๑๗} (2537) พระมหาไพสิทธ์ สัตยาธุ^{๑๘} (2539) อเนก นาคะบุตร^{๑๙} (2540) มาณี ไชยธีรานุกัณฐิรี และคณะ^{๒๐} (2542)

จากผลงานวิจัยเป็นเครื่องยืนยันว่าพระสงฆ์ยังมีบทบาททางสังคมที่เด่นและน่าเลื่อมใสศรัทธามาก ในกระแสวิกฤติสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงของปัจจุบันอันเป็นผลกระทบต่อกันคนทุกสังคมขณะนี้ พระสงฆ์จึงมีศักยภาพอย่างสูงที่จะแสดงบทบาทเป็นผู้นำทางสิ่งแวดล้อม เพื่อชี้นำสังคม อันเป็นการบำเพ็ญกิจ ที่ต้องสำนึกถึงพระพุทธรูปที่ให้พระสงฆ์เผยแผ่ศาสนาธรรมเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกนั้น โดยนัยนี้คือการที่พระสงฆ์ต้องเผยแผ่พุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การอนุเคราะห์โลกด้วย

หลักคำสอนของพระพุทธองค์ที่อนุเคราะห์ต่อโลกจะพิจารณาได้จากการอธิบายระบบนิเวศวิทยาในทางทฤษฎีไว้อย่างชัดเจน และค่อนข้างเป็นภาคปฏิบัติและเป็นความจริง นั่นคือ มนุษย์ย่อมต่ำลงเมื่อเขาทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสัตว์ทั้งหลายเมื่อจะกล่าวโดยส่วนรวมแล้วเป็นพี่น้องกันทั้งสิ้น แม้จักรวาลอันยิ่งใหญ่ในส่วนรวมแล้ว แท้จริงก็

เป็นครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่งนั่นเอง เราทุกคนมีความเกี่ยวข้องเป็นญาติกันทางธรรมชาติ และทางจิตวิญญาณ^{๒๑}

คำสอนของพุทธองค์จึงดูเหมือนจะเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้ พุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมทำให้หน้าที่ของชาวพุทธมีลักษณะเชิงบวกต่อการอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติ ด้วยเหตุที่คัมภีร์เป็นคัมภีร์ศรัทธาของพระพุทธเจ้า ชาวพุทธจึงถนอมรักษาคัมภีร์คัมภีร์นี้ตลอดมา นอกจากนี้พระสงฆ์ในฝ่ายอรัญญวาสีก็สร้างอารามในป่า ปลุกและดูแลสวนป่าของวัด ดังเช่นวัดป่าในประเทศไทย และพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นผู้นำพุทธบริษัทร่วมพัฒนาสิ่งแวดล้อม ชุด ลอก ถู คลอง ปลุกป่า และอนุรักษ์ป่า พุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมจึงมีคุณูปการเป็นอันมาก ต่อการพิทักษ์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ของประเทศไทย กล่าวได้ว่าวัดและพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรมให้การศึกษาฝึกหัดอบรมขัดเกลาจิตใจแล้ว ยังเป็นแบบอย่างด้านการปฏิบัติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมด้วย

ในปัจจุบันประชาคมโลกให้ความสนใจต่อภูมิปัญญาที่เอื้อต่อการปฏิบัติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม และมีความเห็นร่วมกันที่จะใช้มาตรการทางการศึกษาเพื่อจะช่วยปกป้องโลกธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังนั้ นานาประเทศในโลก รวมทั้งประเทศไทยจึงเล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาให้กับพลเมืองของประเทศ

ในเรื่องของการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมทางจิตวิญญาณโดยแท้ ความที่ท่านพุทธทาสเคยกล่าวว่า ผู้สอน หรือครู เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ส่วนสถาบันศาสนาและพระสงฆ์ก็มีหน้าที่โดยตรงต่อการฝึกอบรมทางจิตวิญญาณอยู่แล้ว กับทั้งยังมีธรรมชาติของภารกิจที่จะมีเทคนิค ในการชักชวนบุคคลให้เข้าถึงความดีงามต่างๆ ประกอบกับพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมในพระไตรปิฎกก็

เป็นเพชรทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่พระสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติ อยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยไม่เปลี่ยนแปลงเพราะเป็นพระ วินัย ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นกลุ่มสังคมที่ปฏิบัติตามพุทธ จริยธรรมสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลาด้วยความประพฤติที่ สมณะ มักน้อยสันโดษด้วยปัจจัย 4 และดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย จนมีผู้ยกย่องว่า “เป็นผู้มีชีวิตอยู่อย่างต่ำ แต่มีการกระทำ อย่างสูง” กล่าวคือ เป็นผู้รับเอาจากสังคมแต่น้อย แต่ตอบแทนคืนให้แก่สังคมอย่างมาก ด้วยการทำงานด้านการฝึกอบรมพัฒนาจิต พัฒนาคุณธรรม และพัฒนาสังคมเพื่อให้เกิด ความสงบร่มเย็นสันติสุข

ด้านเทคนิคการฝึกอบรมของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาจะ มีการกระทำ 2 ทางไปพร้อม ๆ กัน คือ ฝึกอบรมให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางภายในคือ ทางด้านจิตใจให้เข้าสู่ความดี งานสูงส่งยิ่งล้ำขึ้นไป ขณะเดียวกันก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลง ภายนอกคือ ด้านพฤติกรรมทางกาย การกระทำจะดีขึ้นตามสภาพจิตใจของบุคคลที่ได้เปลี่ยนไป ดังนั้นจึงสอดคล้องกับเป้าหมายการฝึกอบรมทางสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ คือการบรรลุผลปลายทางคือ ผู้เรียนจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ภายในจิตใจ เกิดความสำนึก ความตระหนัก เจตคติ และค่านิยมที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมอันจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรม ทางกายที่เป็นผู้มีจริยธรรมสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น

จากข้อเท็จจริงดังเป็นที่ทราบแล้ว กล่าวคือ พระพุทธศาสนาภูมิปัญญาที่จะแก้ไขปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อมได้แน่นอน คือ หลักพุทธธรรมและพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมใน พระไตรปิฎก และสังคมสงฆ์เป็นสังคมในอุดมคติที่สามารถ เป็นแบบอย่างของผู้มีพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมได้ ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายให้จัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา ให้แก่พลเมืองของประเทศตั้งแต่ระดับอนุบาลศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นสถาบันเพาะบ่ม ภูมิปัญญาให้แก่คณะสงฆ์ ขณะเดียวกันก็ต้องประยุกต์

พุทธธรรมให้เข้ากับศาสตร์ทางโลกเพื่อเอื้อให้พระสงฆ์ สามารถทำงานให้กับสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ สังคมไทยกำลังใส่ใจกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมที่กำลัง คุกคามอยู่และกลายเป็นปัญหาของทุกสังคมนี้ จึงเห็นสมควรที่มหาวิทยาลัยสงฆ์จะปรับปรุงหลักสูตรรายวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในหลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี และ หลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาโท เพื่อให้สอดคล้องกับ นโยบายด้านการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาของรัฐและกระแส วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมของประเทศและโลก

ความคาดหวังที่จะให้มีการปรับปรุงหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยสงฆ์เกิดจากสภาพปัจจุบันการ จัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่ สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคมหรือการช่วย ป้องกันแก้ไขปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อมของประเทศ ดังนั้น การ ปรับปรุงหรือพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาใน มหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนในอนาคต

แต่ในปัจจุบันหลักสูตรระดับปริญญาตรีของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2538 และระดับบัณฑิตศึกษาใน พ.ศ. 2531 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2538) ส่วนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประกาศ ใช้หลักสูตรระดับปริญญาตรี เมื่อ พ.ศ. 2543 และระดับ บัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2541 ดังนั้น ในอนาคตการจัดหลักสูตร สิ่งแวดล้อมศึกษาที่เหมาะสมกับภารกิจของมหาวิทยาลัย สงฆ์จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ อย่างไรก็ตาม เรื่องของอนาคต เป็นเรื่องที่สามารถทำการศึกษาได้อย่างมีระบบ ดังเช่น การ ศึกษาอนาคตภาพของการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education) ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ภาพที่กล่าวว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตจะเกิดประโยชน์ต่อทั้งบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนับตั้งแต่ สถาบันศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ คณะสงฆ์ สถาบันการศึกษาอื่นๆ ที่จัดการศึกษาให้แก่พระ

สงฆ์และสามเณร สถาบันการศึกษาที่พระสงฆ์เป็นผู้จัดและผู้ให้การศึกษา หน่วยงานที่มีหน้าที่จัดทำนโยบายและแผนด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อที่หน่วยงานดังกล่าวจะพิจารณาตัดสินใจด้านการวางแผน นโยบายด้านการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาให้กับพระสงฆ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการป้องกันแก้ไขสิ่งแวดล้อมของประเทศและของโลก ดังนั้นการวิจัยเรื่องอนาคตภาพของการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ภาพอนาคต แนวโน้มและทิศทาง สิ่งที่ยกพบและข้อเสนอแนะอันมีประโยชน์เพื่อที่จะนำเอาผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดผลต่อการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยครั้งนี้ คือ การศึกษาอนาคตภาพ (Scenarios) ของการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ใน 15 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2559) อันเป็นการศึกษาทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาอนาคตภาพของการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้งนี้เป็นการศึกษาและรวบรวมทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษา โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงอนาคตแบบ "เดลฟี" (Delphi Futures Research)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยอนาคตโดยใช้เทคนิคเดลฟี (Delphi Futures Research) กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดจำนวน 18 ท่าน ที่ได้มาโดยใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ใช้วิธีการตอบ

แบบสอบถามจำนวน 3 รอบ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่ามัธยฐาน ฐานนิยม และพิสัยระหว่างควอไทล์

สรุปผลการวิจัย

อนาคตภาพของหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ 15 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2559) จากทัศนะของกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิได้ประมวลภาพอนาคตไว้ 11 ภาพ ซึ่งได้นำมาเขียนเป็นโครงร่างของหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาระดับปริญญาตรี และระดับปริญญาโท อนาคตภาพที่สำคัญของหลักสูตรสรุปได้ดังนี้

1. คุณลักษณะของผู้เรียนที่พึงปรารถนา

ผู้เรียนระดับปริญญาตรีและปริญญาโทควรจะมีคุณสมบัติ ทักษะ/ความสามารถ อุปนิสัยและคุณธรรมดังนี้

1. รู้คุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ
2. มีจิตสำนึกที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกัน รักษา ฟื้นฟูและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศแบบยั่งยืน
3. มีความรู้ ความเข้าใจและชื่นชมกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชาติ และแสวงหาบทบาทความรับผิดชอบที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อย่างถูกต้อง
4. สามารถโยงหลักธรรมในพุทธศาสนาและพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับ
- แนวคิด เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและนำเสนอเผยแพร่แก่ผู้อื่นได้อย่างดี
5. มีค่านิยมและทักษะปฏิบัติเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
6. สามารถปฏิบัติงานเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรบนอุดมคติของเศรษฐกิจพอเพียง
7. มีอุปนิสัยและวิถีที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติตลอดเวลา สามารถดำรงตนให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้พบเห็นอย่าง

สมัยเสมอ ต่อเนื่อง ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ผู้เรียนระดับปริญญาโทควรมีสักยภาพทางด้านการคิดวิเคราะห์เพื่อความถ่มลึกทางด้านวิชาการและมีทักษะทางด้านการวิจัยมากขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ผู้เรียนระดับปริญญาตรีและปริญญาโทควรมีความรู้เจตคติและทักษะ/ความสามารถดังนี้

2.1 ด้านความรู้

1. เพื่อให้เข้าใจภาพรวมของสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติและสิ่งประดิษฐ์จากเทคโนโลยีรวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลธรรม และศิลปะความงาม

2. เข้าใจปฏิสัมพันธ์ และผลกระทบระหว่างสังคมมนุษย์กับระบบนิเวศ

3. ให้รู้เนื้อหาพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เช่น นิเวศวิทยา และพุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมในพระไตรปิฎก

4. เข้าใจความสัมพันธ์เชื่อมโยงของตนเองต่อสรรพสิ่งภายนอกตามที่มีในพระวินัยปิฎก

5. ให้รู้และเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งนโยบาย และมาตรการของรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6. ให้ความรู้และความสามารถในการแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น และเลือกแนวทางแก้ไขปัญหานั้นอย่างเหมาะสม

2.2 ด้านเจตคติ

1. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน และเคลื่อนไหวไปด้วยกันของมวลสรรพสิ่งและสรรพปรากฏการณ์ของโลก

2. มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติมีความสำคัญในตัวเอง และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

3. เกิดค่านิยมและความตั้งใจในการรักษา และพัฒนาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมตามแนวทางจริยธรรมสิ่งแวดล้อม

4. มีจิตสำนึกที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.3 ด้านทักษะ/ความสามารถ

1. สามารถนำหลักพุทธมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริง และขยายผลการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปสู่สาธารณชนได้

3. มีทักษะในการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวันจนเป็นนิสัยโดยไม่รู้สึกแปลกหรือฝืนใจ แต่ระดับปริญญาโทควรให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ระดับที่สูงขึ้น และมีความสามารถในการวิจัย

3. รายวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา

ลักษณะของรายวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท จะมีรายวิชาที่ประยุกต์เอาพุทธธรรมให้สามารถเชื่อมโยงกับศาสตร์ทางสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ก. ระดับปริญญาตรี ควรจะจัดรายวิชาดังนี้

1. มิติตางวิทยาศาสตร์ มี 2 รายวิชา คือ

1) โลก ชีวิต และสิ่งแวดล้อม 3(3-0-6)

2) มลพิษสิ่งแวดล้อม 3(3-0-6)

2. มิติตางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรม มี 7 รายวิชา คือ

1) นิเวศวิทยามนุษย์ 3(3-0-6)

2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย 3(3-0-6)

3) ปัญหาประชากรและสิ่งแวดล้อม 3(3-0-6)

4) ปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนและชุมชน 3(1-4-6)

5) พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม 3(3-0-6)

6) เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ 3(3-0-6)

7) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 3(3-0-6)

ข. ระดับปริญญาโท ควรจัดรายวิชาดังนี้

มีต้องร่วมทางวิทยาศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรมมี 3 รายวิชา คือ

1) ศาสนากับนิเวศวิทยา 3(3-0-6)

2) สัมมนาสิ่งแวดล้อมศึกษา 3(3-0-6)

3) ศาสนา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี 3(3-0-6)

4. กิจกรรมเสริมการสอน ที่เหมาะสมคือ

1) การจัดทัศนศึกษา 2) การบำเพ็ญประโยชน์เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น การเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ 3) การจุดธูปเทียนธรรมชาต 4) การศึกษาค้นคว้าจากห้องสมุด 5) การฝึกปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น 6) การจัดสัมมนาเสวนากลุ่ม 7) การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ต่าง ๆ 8) การจัดค่ายสิ่งแวดล้อม

5. การวัดและประเมินผล ควรประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ

5.1 เกณฑ์การประเมินผล ที่จะต้องดำเนินการดังนี้

1) การวางแผนวัดและประเมินผลที่เป็นมาตรฐานชัดเจน

2) ประเมินผลสำเร็จแบบองค์รวมเป็นผลลัพธ์ที่เป็น "คุณภาพ" ใหม่ทั้งอารมณ์ ปัญญา และสุขภาพ

3) ประเมินทั้งความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ ความตั้งใจ ความเอาใจใส่ ความชัดเจนในการนำเสนอผลงานและความมุ่งมั่นในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม

5.2 รูปแบบประเมินผล ควรใช้รูปแบบดังนี้

1) การทดสอบวัดความรู้เป็นระยะ (Formative Evaluation)

2) การทดสอบสรุปรวม (Summative Evaluation)

3) ประเมินจากการทำงานที่มอบหมายในรูปแบบ Take home

4) ประเมินจากการทำรายงาน/การนำเสนอผลงาน

5) ประเมินจากการทำกิจกรรม

6) สังเกตจากการปฏิบัติ/การมีส่วนร่วม

7) ประเมินจากเจตคติ

8) ประเมินจากการนำไปใช้

สรุป

อนาคตภาพของหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอีก 15 ปี ข้างหน้า (พ.ศ. 2559) ตามทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นเป็นฉันทามติว่า การจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้ง 2 หลักสูตร จะมีส่วนช่วยอย่างสำคัญต่อการปฏิบัติการกิจต่อประชาชนและสังคมของพระสงฆ์ เพราะจะทำให้รู้จักวิธีการเผยแพร่พุทธจริยธรรมสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่เฉพาะในโลกของพระสงฆ์ให้แก่ความดีงามออกไปให้เป็นที่ยอมรับและทำให้เกิดประโยชน์แก่โลกธรรมชาตสิ่งแวดล้อมและมวลมนุษยชาติทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคต

เอกสารอ้างอิง

1. เทพเวณี, พระ. (ป.อ. ปยุตโต). (2535). พระกับป่ามีปัญหอะไร. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.
2. อุปกรณ ชูเชื้อ, พระ. (2544). บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
3. ราชวรณีย์, พระ. (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529). ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
4. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549). กรุงเทพมหานคร: องค์การคลังอุตสาหกรรม.

5. Ingersoll, Jasper Cooke, (1963). *The Priest and the Path : an Analysis of the Priest Role in a Central Thai Village*, Doctoral Thesis. Cornell University : photocopied.
6. เถลิง อุตกฤษฎ์. (2521). การศึกษาบทบาทของพระภิกษุในงานพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
7. คณินันท์ จันทบุตร. (2523). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.
8. บรรพต วีระชัย, บุญลือ วันทายนต์และอร วีระชัย. (2523). พระสงฆ์กับสังคมไทยโดยพิจารณาในเชิงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง : ศึกษากรณีวัดในกรุงเทพฯ และฉะเชิงเทรา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
9. นวรัตน์ สุวรรณพ้อง. (2524). การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยในสังคมสงเคราะห์จิตเวช. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
10. บำรุง สุขพรรณ. (2519). "ทัศนคติของคณาธิการพัฒนา". วารสารพัฒนาชุมชน. 11 (พฤศจิกายน).
11. อธิธรรม ศิริละคม. (2526). บทบาทของพระสงฆ์มหานิกายในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์จีนนิกายและอนันตนิคมในภาคกลางของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
12. อริยา ลีนสุวรรณ. (2526). บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย (พ.ศ. 2500-2520). วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร-สาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
13. อานาจ บัวศิริ. (2528). คุณสมบัติและบทบาทของเจ้าอาวาสวัดในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการพัฒนาชนบทภาคเหนือ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
14. พินิจ ลาภานานนท์. (2529). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
15. โลจิ โนสุ. (2530). บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
16. สุเมธ พรายแก้ว. (2536). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : ศึกษากรณีโครงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
17. อุษา เขียวรอด. (2537). การศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี ประชาชนในพื้นที่โครงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ(สปป) จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
18. ไพสิทธิ์ ตักขาวุฒิ, พระมหา. (2538). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี : พระเทพสิมามรณกับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาศาสตร์ศึกษา. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
19. อนนท นาคะบุตร. (2540). องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงพุทธาภิ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
20. นามิ ไชยธรรมาวุฒศิริและคณะ. (2542). บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ เกี่ยวกับทัศนะของพระสงฆ์ที่ชาวพุทธให้ความสำคัญและศรัทธาและความนิยมของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์. นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา.
21. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. (2534). พุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม-ศาสตร์.